

Monument voor een jonggestorven schrijfster

In december 1958 ontvangt de jonge Marga Minco op het stadhuis van Den Haag een prijs voor haar debuutroman *Het bittere kruid*. Tijdens de receptie na afloop komt er een onbekende op haar af die onverwachts een gouden ring met een parel om haar vinger schuift. 'Niets anders dan een stuk speelgoed,' zo verzekert de gulle geefster haar later.

Tillema schreef een levendige biografie over de schenker van de ring, die sommige muzikliefhebbers in 1958 kennen onder haar meisjesnaam Ida Rosenheimer. Uiteindelijk gaat ze de geschiedenis in als Ida Simons. Onder die naam publiceert zij enkele maanden na het incident op het stadhuis haar onvergetelijke, maar uiteindelijk eenmalige roman *Een dwaze maagd*. En die naam staat daarom nu ook boven haar levensverhaal. Ida Simons, zoals we haar maar meteen zullen noemen, wordt in 1911 in Antwerpen geboren als dochter van de weinig succesvolle zakenman Moritz Rosenheimer. 'Hij was een schlemiel en hij wist het,' zou Simons in *Een dwaze maagd* over hem schrijven. Dat was niet per se neerbuigend bedoeld, zo verzekert Mieke Tillema ons in *Ida Simons. Pianiste, schrijfster, overlevende*. In de Joodse cultuur die Simons van huis uit meekrijgt, is een schlemiel vooral iemand die spot met zijn eigen gebreken. Dat deed Moritz Rosenheimer, met veel succes. En dat gevoel voor zelfspot zou zijn enige dochter Ida van hem erven.

Van België naar Nederland

Van haar vader erft Simons aanvankelijk ook de Duitse nationaliteit: Moritz Rosenheimer is twaalf jaar voor de geboorte van zijn dochter vanuit Frankfurt naar Antwerpen verhuisd en in haar jeugd spreekt Ida Duits met hem. Maar als de Eerste

Wereldoorlog uitbreekt moeten alle Duitsers België verlaten. De Rosenheimers wijken daarom uit naar Nederland, waar zij zich uiteindelijk permanent zullen vestigen. Zo belandt Simons op driejarige leeftijd in Den Haag, waar zij het grootste gedeelte van haar leven zal doorbrengen. Op haar tiende verwerft zij ook, samen met haar ouders, de Nederlandse nationaliteit. Toch logeert Simons in de jaren na de Eerste Wereldoorlog nog vaak in Antwerpen, waarheen een deel van haar familie dan is teruggekeerd.

Over die tijd schrijft zij later de autobiografische roman waarmee zij faam zal maken. *Een dwaze maagd* gaat over een jong meisje, Gittel, dat opgroeit in de Joodse gemeenschap van Antwerpen en concertpianiste wil worden. De roman wordt direct bij uitkomst in 1959 al geprezen om zijn geestige lichtvoetigheid en lijkt sindsdien weinig zeggingskracht te hebben verloren. De recensies van de recente heruitgave waren zo mogelijk nog lovender dan destijds. Terecht besteedt Tillema dan ook veel aandacht aan deze periode uit het leven van Simons, om vast te kunnen stellen in hoeverre de schrijfster de werkelijkheid heeft vertekend. Daarbij valt al snel op dat de jonge Simons veel minder luchtig in het leven moet hebben gestaan dan haar alter ego Gittel. Al vroeg zijn er tekenen van neerslachtigheid, van een sombere kant in het jonge meisje, dat net zoals Gittel pianiste wil

worden, maar het intussen niet zo goed doet op school en lang niet altijd wordt begrepen. De grootste kracht van Tillema's biografie ligt echter niet in deze en andere vergelijkingen tussen de historische werkelijkheid en Simons' autobiografische literatuur. Die ligt vooral in de manier waarop zij Simons' leven na de Tweede Wereldoorlog ►

Marcel Hummelink is docent geschiedenis aan het Stedelijk Gymnasium Haarlem en oud-collega van Mieke Tillema.

Ida Simons. Pianiste, schrijfster, overlevende. Mieke Tillema (Cossee, Amsterdam 2021), 300 blz., € 34,99

beschrijft. *Pianiste, schrijfster, overlevende*, luidt de ondertitel van het boek. En die valt na lezing moeilijk anders te interpreteren dan als een opsomming van drie identiteiten die elkaar overtreffen: Simons wordt als schrijfster meer herdacht dan als pianiste, maar was vooral een overlevende van de Holocaust. De biografie komt daardoor ook wat moeizaam op gang. De jonge Simons wil concertpianiste worden, maar dat lukt uiteindelijk maar ten dele. Nadat zij in 1930 op negentienjarige leeftijd debuteert, volgt een lange reeks optredens, die niet altijd welwillend worden besproken. Al ruim voordat de Tweede Wereldoorlog uitbreekt, raakt Simons' muzikale carrière in het slop. Het kost haar daarna heel veel moeite om haar droom los te laten – en uiteindelijk lukt

David, Ida en Jan Simons, vlak na de oorlog bij hun huis.
Foto: Erven Simons.

dat niet helemaal. Tot kort voor haar dood denkt zij af en toe aan een comeback.

Op de juiste lijsten

Toch zijn het juist haar oorlogservaringen die van Simons een ander, getekend mens zullen maken. Tegen de tijd dat het Duitse leger Nederland binnenvalt, is zij getrouwd met de jurist David Simons. Hun zoontje Jan is dan al bijna drie jaar oud. Nauwgezet beschrijft Tillema hoe de Simonsen als Joodse familie stapsgewijs alles kwijtraken, om uiteindelijk, na een barre tocht langs Barneveld, Westerbork en Theresienstadt, ternaauwernood aan de Holocaust te ontsnappen. Dat laatste is vooral te danken aan David Simons, die hun namen verschillende keren op een lijst met uitzonderingsgevallen weet te krijgen: zo staan zij eerst op een lijst van 'onmisbare' Joden die gespaard moeten blijven; later juist op een van 'ongevaarlijke' Joden die naar Zwitserland mogen ontkomen. Ook in de concentratiekampen waarin zij wordt opgesloten, zet Ida Simons haar muzikale carrière nog voort. Zij draagt bij aan de culturele avonden die regelmatig in de kampen worden georganiseerd – Tillema suggereert dat zij tegen die achtergrond haar beste optredens heeft gegeven.

Intussen levert de oorlog Simons een enorme berg hoogst emotionele en uiterst kwetsbare herinneringen op, waarvan zij later een enkele als schrijfster weet te verwerken. Zoals die aan Mizzi, de hond in kamp Westerbork die kon glimlachen als een mens.

Als het na de bevrijding voor Simons moeilijk blijft om als pianiste te werken, begint zij steeds meer te twijfelen aan haar toekomst op het concertpodium. Voorzichtig begint zij andere wegen te bewandelen en uiteindelijk is het vooral de Belgische schrijver Marnix

Gijzen die haar aanmoedigt om te gaan schrijven. De twee ontmoeten elkaar in 1950 in New York. Daar werkt Gijzen, die dan al enkele romans heeft gepubliceerd, als diplomaat voor de Belgische regering, terwijl Simons dankzij de Nederlandse regering een tournee door de VS kan maken – haar eerste en enige, en zo goed als onbetaald. Tussen de twee Antwerpenaren groeit al snel iets moois. 'Parel der Nederlanden,' zo noemt Gijzen haar in zijn eerste brief. In de volgende jaren blijft hij die koosnaam voor haar gebruiken, terwijl hij de 'oude pianiste' van afstand gidst naar een nieuwe loopbaan als 'jonge schrijfster'. Zou hij haar misschien die gouden ring met parel hebben gegeven, die zij in december 1958 doorgeeft aan Marga Minco? Tillema schrijft er niets over. Maar het mag duidelijk zijn dat Simons enkele jaren eerder graag zelf als gevierd debutante op het podium van het Haagse stadhuis zou hebben gestaan. Helaas heeft haar eigen eerste-ling, *Slijk en sterren*, tamelijk gemengde kritieken gekregen en het is nog onzeker hoe men zal oordelen over *Een dwaze maagd*, waarvan de verschijning eind 1958 in zicht is. Vooralsnog is de negen jaar jongere Minco dus een verbeterde versie van de 'parel der Nederlanden': een overlevende die haar oorlogservaringen al direct met succes literair heeft verwerkt.

De zwarte vogels

Hoewel *Een dwaze maagd* op het eerste gezicht geen boek over een mislukte muzikale loopbaan of over de Jodenvervolging is, weet Tillema inzichtelijk te maken welke betekenis Simons' herinneringen voor haar hebben, juist ook in het licht van haar latere leven. Na het lezen van haar biografie is het onmogelijk om nog voorbij te zien aan 'de zwarte vogels van de wanhoop die om [Simons] heen zwermen als ze het boek

Ida Simons achter de piano, ca. 1925. Foto: Erven Simons.

met de vele hilarische passages schrijft – zoals Tillema het beeldend verwoordt. De Nederlandse recensenten, ook zij die in 1956 nog moeite hadden met haar debuut, reageren vrijwel onverdeeld enthousiast op *Een dwaze maagd*. Het boek wordt goed verkocht en Simons geniet van haar succes. Maar de ‘zwarte vogels van de wanhoop’ laten haar niet los – een jaar na de verschijning, in juni 1960, berooft zij zichzelf van het leven. Helemaal zeker is Tillema trouwens niet over dat laatste: David en Jan Simons hebben haar zelfmoord nooit openlijk bevestigd. Maar enkele andere bronnen zijn er wel stellig over en het past bij het patroon van steeds terugkerende depressiviteit dat Tillema schetst. Zo bereikt Simons nooit de leeftijd van vijftig jaar, waarop zij zelf ooit dacht te kunnen oordelen over wat zich tijdens de oorlog had afgespeeld. Uit haar literaire nalatenschap wordt nog een laatste boek samengesteld, *Als water in de woestijn*, dat in 1961 verschijnt. Het bevat onder meer een sprookjesachtig verhaal over een jeugdliefde van haar vader, die lieve schlemiel. Zo lijkt Simons de Jodenvervolgging opnieuw te omzeilen, maar

ook nu is die als onderliggend trauma steeds voelbaar. ‘Het is de paradox van de overlevende,’ schrijft Tillema. ‘Haar humor en geestkracht houden haar in leven, maar dat kost haar uiteindelijk de energie die ze nodig heeft om in leven te blijven.’

Heldere stijl

Met haar biografie over Ida Simons heeft Mieke Tillema, die eerder enkele dichtbundels en een aantal letterkundige artikelen publiceerde, haar eerste grote historische werk afgeleverd. In dit ‘proefschrift’ bewijst zij zich als een gedegen onderzoekster die afstand weet te

houden tot haar onderwerp, al is het van meet af aan duidelijk dat zij Simons bewondert. Tillema hanteert een heldere, kordate stijl die alle ruimte laat voor treffende citaten van anderen, vooral natuurlijk van Simons. Zo blijft zij zelf meestal op de achtergrond, en juist daarin schiet zij soms door. Tillema is in 1944 geboren in Den Haag, toen Simons in een kamp zat. Als jong meisje groeide zij op in de stad waar de overlevende Simons weer woonde. Hoe vaak zouden zij elkaar in die jaren zijn gepasseerd? We lezen er niets over, maar de schrijfster moet het zich hebben afgevraagd. Alleen in haar dankwoord, dat overigens bewijst hoe geestig zij kan zijn, zegt Tillema iets over haar relatie met Simons. Zij leerde *Een dwaze maagd* rond 1980 kennen. Toen werkte ze inmiddels als lerares Nederlands in Haarlem en daarom duurde het zo lang voordat zij kon toegeven

‘De oorlog levert Simons een berg uiterst kwetsbare herinneringen op, waarvan zij een enkele als schrijfster weet te verwerken’

aan haar nieuwsgierigheid naar de schrijfster van die ‘scherpe, geestige en soms onthutsende’ roman. Maar herkende zij zich misschien in die geestige schrijfster die uiteindelijk zo weinig had gepubliceerd? Worstelde zij met de gedachte dat zij als ‘dwaze maagd’ had rondgelopen door een stad, een land dat werd bevolkt door overlevenden? Hopelijk zegt Tillema er elders nog iets over, ook al doet haar terughoudendheid om over zichzelf te schrijven, weinig af aan de betekenis van haar boek. Met *Ida Simons. Pianiste, schrijfster, overlevende* heeft Mieke Tillema een ontroerend monument opgericht voor een jonggestorven schrijfster, en daarvoor verdient zij een gouden ring met een parel. ■

